

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 19ης Μαΐου 2009 *

Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-171/07 και C-172/07,

με αντικείμενο αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Verwaltungsgericht des Saarlandes (Γερμανία) με αποφάσεις της 20ης Μαρτίου και της 21ης Μαρτίου 2007, αντίστοιχα, οι οποίες περιήλθαν στο Δικαστήριο στις 30 Μαρτίου 2007, στο πλαίσιο της δίκης

Apothekerkammer des Saarlandes,

Marion Schneider,

Michael Holzapfel,

Fritz Trennheuser,

Deutscher Apothekerverband eV (C-171/07),

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

Helga Neumann-Seiwert (C-172/07)

κατά

Saarland,

Ministerium für Justiz, Gesundheit und Soziales,

παρισταμένων των:

DocMorris NV,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Β. Σκουρή, Πρόεδρο, P. Jann, C. W. A. Timmermans, K. Lenaerts, J.-C. Bonichot και T. von Danwitz, προέδρους τμήματος, J. Makarczyk, P. Kūris, E. Juhász, Γ. Αρέστη, J. Malenovský (εισηγητή), L. Bay Larsen και P. Lindh, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Υ. Bot

γραμματέας: M. Ferreira, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζήτησεως της 3ης Σεπτεμβρίου 2008,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- οι Apothekerkammer des Saarlandes, M. Schneider, M. Holzapfel, F. Trennheuser και ο Deutscher Apothekerverband eV, εκπροσωπούμενοι από τον J. Schwarze, καθηγητή, επικουρούμενο από τον C. Dechamps, Rechtsanwalt,
- η H. Neumann-Seiwert, εκπροσωπούμενη από τον H.-U. Dettling, Rechtsanwalt,
- το Saarland και το Ministerium für Justiz, Gesundheit und Soziales, εκπροσωπούμενο από τον W. Schild, επικουρούμενο από τον H. Kröninger, Rechtsanwalt,
- η DocMorris NV, εκπροσωπούμενη από τον C. König, καθηγητή, επικουρούμενο από την F. Diekmann, Rechtsanwältin,
- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Lumma και την C. Schulze-Bar,
- η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την Ε. Σκανδάλου,

- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους G. de Bergues και B. Messmer,
- η Ιρλανδία, εκπροσωπούμενη από τον D. O'Hagan, επικουρούμενο από τους A. Collins, SC, και N. Travers, BL,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον I. M. Braguglia, επικουρούμενο από τον G. Fiengo, avvocato dello Stato,
- η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Y. de Vries,
- η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την C. Pesendorfer και τον T. Kröll,
- η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις E. Ośniecka-Tamecka και M. Karpo,
- η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις J. Himmanen και A. Guimaraes-Purokoski,
- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους E. Traversa και H. Krämer,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 16ης Δεκεμβρίου 2008,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- ¹ Οι αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορούν την ερμηνεία των άρθρων 43 ΕΚ και 48 ΕΚ, καθώς και των αρχών του κοινοτικού δικαίου.

- ² Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο δύο ενδίκων διαφορών μεταξύ, αφενός, του Apothekerkammer des Saarlandes, της M. Schneider, του M. Holzapfel, του F. Trennheuser και του Deutscher Apothekerverband eV (C-171/07) καθώς και της H. Neumann-Seiwert (C-172/07) και, αφετέρου, του Saarland (ομόσπονδο κράτος του Σάαρ) και του Ministerium für Justiz, Gesundheit und Soziales (Υπουργείου Δικαιοσύνης, Υγείας και Κοινωνικών Υποθέσεων, στο εξής: Ministerium), σχετικά με εθνική νομοθετική ρύθμιση κατά την οποία μόνον πρόσωπα τα οποία έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού δύνανται να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται φαρμακείο.

Το νομικό πλαίσιο

Η κοινοτική νομοθεσία

- ³ Η εικοστή έκτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 2005/36/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων (ΕΕ L 255, σ. 22), ορίζει:

«Η παρούσα οδηγία δεν διασφαλίζει τον συντονισμό όλων των όρων ανάληψης των δραστηριοτήτων του φαρμακευτικού τομέα και την άσκησή τους. Ιδίως, η γεωγραφική κατανομή των φαρμακείων και το μονοπώλιο διανομής φαρμάκων θα πρέπει να εξακολουθήσουν να εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η παρούσα οδηγία διατηρεί αμετάβλητες τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις των κρατών μελών που απαγορεύουν στις εταιρείες την άσκηση ορισμένων φαρμακευτικών δραστηριοτήτων ή εξαρτούν την εν λόγω άσκηση από ορισμένες προϋποθέσεις.»

- ⁴ Η αιτιολογική αυτή σκέψη επαναλαμβάνει, κατ' ουσίαν, τη δεύτερη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 85/432/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 1985, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν ορισμένες δραστηριότητες στον τομέα της φαρμακευτικής (ΕΕ L 253, σ. 34), και τη δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 85/433/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 1985, για την αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων, πιστοποιητικών και άλλων τίτλων φαρμακευτικής και για τη λήψη μέτρων προς διευκόλυνση της πραγματικής άσκησης του δικαιώματος εγκατάστασης για ορισμένες δραστηριότητες του φαρμακευτικού τομέα (ΕΕ L 253, σ. 37), οδηγίων οι οποίες έπαυσαν να ισχύουν από τις 20 Οκτωβρίου 2007 και αντικαταστάθηκαν από την οδηγία 2005/36.

Η εθνική νομοθεσία

- 5 Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου περί φαρμακείων (Gesetz über das Apothekenwesen), που δημοσιεύθηκε στο *BGBI.* 1980 I, σ. 1993, όπως τροποποιήθηκε από την κανονιστική απόφαση της 31ης Οκτωβρίου 2006 (*BGBI.* 2006 I, σ. 2407, στο εξής: ApoG):

«(1) Προς εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, τα φαρμακεία έχουν υποχρέωση να διασφαλίζουν τον εφοδιασμό του πληθυσμού με φάρμακα τηρουμένων των διατάξεων του νόμου.

(2) Ο ενδιαφερόμενος να εκμεταλλευθεί φαρμακείο και μέχρι τρία υποκαταστήματα φαρμακείου χρειάζεται προς τούτο άδεια της αρμόδιας αρχής.

(3) Η άδεια ισχύει μόνο για τον φαρμακοποιοό στον οποίο χορηγείται και μόνο για τους χώρους που ρητώς αναφέρονται σε αυτή.»

- 6 Το άρθρο 2 του ApoG ορίζει:

«(1) Η άδεια χορηγείται κατόπιν αιτήσεως, εφόσον ο αιτών:

1. είναι είτε Γερμανός κατά την έννοια του άρθρου 116 του Θεμελιώδους Νόμου [Grundgesetz], είτε υπήκοος κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή κράτους μέλους της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο [...],

2. έχει πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα,
3. έχει άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος του φαρμακοποιού σύμφωνα με τη γερμανική νομοθεσία,
4. διαθέτει την αξιοπιστία που απαιτείται για τη λειτουργία φαρμακείου,

[...]

7. η κατάσταση της υγείας του δεν είναι ακατάλληλη για τη διεύθυνση φαρμακείου,

[...]

(4) Η άδεια εκμεταλλεύσεως περισσότερων φαρμακείων χορηγείται, κατόπιν αιτήσεως, αν

1. ο αιτών πληροί τις προϋποθέσεις των παραγράφων 1 έως 3 ως προς κάθε φαρμακείο περί του οποίου πρόκειται,

2. το φαρμακείο και τα υποκαταστήματα φαρμακείου περί των οποίων πρόκειται βρίσκονται είτε εντός του ίδιου διαμερίσματος [«Kreis»] είτε εντός της ίδιας πόλεως είτε εντός γειτονικών διαμερισμάτων ή πόλεων.

(5) Οι διατάξεις του παρόντος νόμου εφαρμόζονται κατ' αναλογία στην περίπτωση εκμεταλλεύσεως περισσότερων φαρμακείων, λαμβανομένου υπόψη ότι

1. ο έχων την εκμετάλλευση του φαρμακείου υποχρεούται σε αυτοπρόσωπη διεύθυνση αυτού,
2. για κάθε υποκατάστημα φαρμακείου ο έχων την εκμετάλλευση υποχρεούται να διορίζει γραπτώς υπεύθυνο φαρμακοποιό, ο οποίος οφείλει να εγγυάται την τήρηση των υποχρεώσεων που επιβάλλει ο παρών νόμος και η σχετική με τους διαχειριστές φαρμακοποιούς κανονιστική απόφαση όσον αφορά τη διεύθυνση του φαρμακείου.

[...]»

7 Το άρθρο 7 του ApoG ορίζει:

«Η άδεια υποχρεώνει σε αυτοπρόσωπη διεύθυνση του φαρμακείου με ιδία ευθύνη.
[...]»

8 Το άρθρο 8 του ΑποΓ έχει ως εξής:

«Περισσότερα πρόσωπα μπορούν να διατηρούν από κοινού φαρμακείο μόνον υπό τη μορφή εταιρίας του αστικού δικαίου ή ομόρρυθμης εταιρίας στις περιπτώσεις αυτές όλοι οι εταίροι πρέπει να διαθέτουν άδεια. [...]»

9 Το άρθρο 13, παράγραφος 1, του ΑποΓ ορίζει:

«Μετά τον θάνατο του δικαιούχου της άδειας, οι κληρονόμοι του δύνανται να αναθέτουν τη διεύθυνση του φαρμακείου σε φαρμακοποιό, για διάστημα δώδεκα μηνών κατ' ανώτατο όριο.»

10 Σύμφωνα με το άρθρο 14 του ΑποΓ, τα νοσοκομεία μπορούν να αναθέτουν τον εφοδιασμό τους σε φάρμακα είτε σε εσωτερικό φαρμακείο, ήτοι σε φαρμακείο που λειτουργεί εντός των χώρων του οικείου νοσοκομείου, είτε σε φαρμακείο άλλου νοσοκομείου, είτε ακόμη σε φαρμακείο ευρισκόμενο εκτός νοσοκομειακού ιδρύματος. Επομένως, η άδεια εκμεταλλεύσεως εσωτερικού φαρμακείου χορηγείται όταν το νοσοκομειακό ίδρυμα αποδεικνύει, μεταξύ άλλων, ότι έχει προσλάβει φαρμακοποιό ο οποίος πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 2, παράγραφος 1, σημεία 1 έως 4, 7 και 8, του ιδίου νόμου.

Οι διαφορές της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

11 Η DocMorris NV (στο εξής: DocMorris) είναι ανώνυμη εταιρία με έδρα τις Κάτω Χώρες, η οποία ασκεί, μεταξύ άλλων, τη δραστηριότητα της πώλησεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας. Με απόφαση της 29ης Ιουνίου 2006, το Ministerium χορήγησε στην DocMorris άδεια λειτουργίας υποκαταστήματος φαρμακείου στο Sarrebruck

(Γερμανία), ισχύουσα από 1ης Ιουλίου 2006, υπό τον όρο της αυτοπρόσωπης διεύθυνσης του επίμαχου φαρμακείου από φαρμακοποιό και υπ' ευθύνη του (στο εξής: απόφαση της 29ης Ιουνίου 2006).

12 Στις 2 και στις 18 Αυγούστου 2006, οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης άσκησαν ενώπιον του Verwaltungsgericht des Saarlandes προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως της 29ης Ιουνίου 2006.

13 Με τις προσφυγές αυτές, οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης υποστήριξαν ότι η ως άνω απόφαση αντιβαίνει στον ΑροG, διότι παραβιάζει τη λεγόμενη αρχή της «Fremdbesitzverbot», ήτοι την αρχή κατά την οποία μόνον πρόσωπα τα οποία έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού δύνανται να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται φαρμακείο, η οποία συνάγεται από τις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 2, παράγραφος 1, σημείο 3, καθώς και 7 και 8 του ΑροG (στο εξής: κανόνας περί αποκλεισμού των μη φαρμακοποιών).

14 Το Ministerium, υποστηριζόμενο από την DocMorris, ισχυρίστηκε ότι η απόφαση της 29ης Ιουνίου 2006 είναι έγκυρη, καθόσον είχε υποχρέωση να μην εφαρμόσει τις εν λόγω διατάξεις του ΑροG, λόγω του ότι αυτές αντίκεινται στο άρθρο 43 ΕΚ, το οποίο κατοχυρώνει την ελευθερία εγκαταστάσεως. Συγκεκριμένα, κεφαλαιουχική εταιρία η οποία εκμεταλλεύεται νομίμως φαρμακείο εντός κράτους μέλους δεν έχει πρόσβαση στη γερμανική αγορά των φαρμακείων. Όμως, ένας τέτοιος περιορισμός δεν είναι αναγκαίος για την επίτευξη του νομίμου σκοπού της προστασίας της δημόσιας υγείας.

15 Υπό τις περιστάσεις αυτές το Verwaltungsgericht des Saarlandes αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα, διατυπωμένα με ταυτόσημους όρους και στις δύο υποθέσεις C-171/07 και C-172/07:

«1) Πρέπει οι διατάξεις που αφορούν την ελευθερία εγκαταστάσεως των κεφαλαιουχικών εταιριών (άρθρα 43 ΕΚ, 48 ΕΚ) να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι

αντιτίθενται στον [κανόνα περί αποκλεισμού των μη φαρμακοποιών], όπως ο κανόνας αυτός συνάγεται από τις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 2, παράγραφος 1, σημεία 1 έως 4 και 7, καθώς και 7, πρώτη περίοδος, και 8, πρώτη περίοδος, του [ΑροG];

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

Έχει η εθνική αρχή βάσει του κοινοτικού δικαίου, ιδίως δε ενόψει του άρθρου 10 ΕΚ και της αρχής της πρακτικής αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου, τη δυνατότητα και την υποχρέωση να μην εφαρμόζει εθνική νομοθεσία που η ίδια κρίνει ότι αντιβαίνει στο κοινοτικό δίκαιο, ακόμα και στην περίπτωση που η νομοθεσία αυτή δεν παραβιάζει προδήλως το κοινοτικό δίκαιο και το Δικαστήριο [...] δεν έχει διαπιστώσει ασυμβατότητά της προς το δίκαιο αυτό;»

¹⁶ Με διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 1ης Ιουνίου 2007, οι υποθέσεις C-171/07 και C-172/07 ενώθηκαν προς διευκόλυνση της έγγραφης και προφορικής διαδικασίας και έκδοση κοινής αποφάσεως.

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

¹⁷ Με το πρώτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν τα άρθρα 43 και 48 ΕΚ απαγορεύουν εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως η επίδικη στην κύρια δίκη, μη επιτρέπущα σε πρόσωπα τα οποία δεν έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται φαρμακείο.

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

- 18 Πρώτον, τόσο από τη νομολογία του Δικαστηρίου όσο και από το άρθρο 152, παράγραφος 5, ΕΚ και την εικοστή έκτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 2005/36 προκύπτει ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν θίγει την αρμοδιότητα των κρατών μελών να διαρρυθμίζουν τα συστήματά τους κοινωνικής ασφάλισης και να θεσπίζουν, ειδικότερα, διατάξεις για την οργάνωση υγειονομικών υπηρεσιών, όπως τα φαρμακεία. Εντούτοις, στο πλαίσιο της ασκήσεως αυτής της αρμοδιότητας, τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν το κοινοτικό δίκαιο και ειδικότερα τις διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας εγκαταστάσεως. Οι διατάξεις αυτές απαγορεύουν στα κράτη μέλη να εισάγουν ή να διατηρούν σε ισχύ αδικαιολόγητους περιορισμούς στην άσκηση των ελευθεριών αυτών στον τομέα της παροχής υπηρεσιών υγείας (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 16ης Μαΐου 2006, C-372/04, Watts, Συλλογή 2006, σ. I-4325, σκέψεις 92 και 146, καθώς και της 10ης Μαρτίου 2009, C-169/07, Hartlauer, Συλλογή 2009, σ. I-1721, σκέψη 29).
- 19 Όταν πρόκειται να εξακριβωθεί αν έχει τηρηθεί η υποχρέωση αυτή, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι, μεταξύ των αγαθών ή συμφερόντων που προστατεύει η Συνθήκη, η υγεία και η ζωή των ανθρώπων κατέχουν την πρώτη θέση, εναπόκειται δε στα κράτη μέλη να καθορίζουν το επίπεδο προστασίας της δημόσιας υγείας που προτίθενται να παρέχουν και τον τρόπο επίτευξης του επιπέδου αυτού. Αφού το επίπεδο αυτό ενδέχεται να ποικίλλει από το ένα κράτος μέλος στο άλλο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν συναφώς περιθώρια εκτίμησης (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 11ης Δεκεμβρίου 2003, C-322/01, Deutscher Apothekerverband, Συλλογή 2003, σ. I-14887, σκέψη 103, της 11ης Σεπτεμβρίου 2008, C-141/07, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 2008, σ. I-6935, σκέψη 51, και Hartlauer, προπαρατεθείσα, σκέψη 30).
- 20 Δεύτερον, παρατηρείται ότι ούτε η οδηγία 2005/36 ούτε οποιοδήποτε άλλο μέτρο για την εφαρμογή των ελευθεριών που κατοχυρώνει η Συνθήκη προβλέπουν προϋποθέσεις ανάληψης των δραστηριοτήτων του φαρμακευτικού τομέα, οι οποίες να προσδιορίζουν τον κύκλο των προσώπων που έχουν το δικαίωμα να εκμεταλλεύονται φαρμακείο. Κατά συνέπεια, η εθνική νομοθετική ρύθμιση πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα αποκλειστικώς των διατάξεων της Συνθήκης.

- 21 Τρίτον, πρέπει να υπομνησθεί ότι το καθεστώς των προσώπων στα οποία ανατίθεται η λιανική διανομή των φαρμάκων διαφέρει από το ένα κράτος μέλος στο άλλο. Ενώ σε ορισμένα κράτη μέλη μόνον οι ανεξάρτητοι φαρμακοποιοί δύνανται να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται φαρμακείο, σε άλλα κράτη μέλη πρόσωπα τα οποία δεν έχουν την ιδιότητα του ανεξάρτητου φαρμακοποιού επιτρέπεται να είναι ιδιοκτήτες φαρμακείου, υπό τον όρον ότι αναθέτουν τη διαχείριση αυτού σε μισθωτούς φαρμακοποιούς.

Επί της υπάρξεως περιορισμού στην ελευθερία εγκαταστάσεως

- 22 Κατά πάγια νομολογία, το άρθρο 43 ΕΚ απαγορεύει οποιοδήποτε εθνικό μέτρο το οποίο, ακόμη και αν εφαρμόζεται άνευ διακρίσεων λόγω ιθαγενείας, ενδέχεται να παρακωλύσει ή να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την άσκηση, από τους υπηκόους των κρατών μελών της Κοινότητας, της ελευθερίας εγκαταστάσεως την οποία κατοχυρώνει η Συνθήκη (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 31ης Μαρτίου 1993, C-19/92, Kraus, Συλλογή 1993, σ. I-1663, σκέψη 32, και της 14ης Οκτωβρίου 2004, C-299/02, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή 2004, σ. I-9761, σκέψη 15).
- 23 Ειδικότερα, συνιστά περιορισμό κατά την έννοια του άρθρου 43 ΕΚ νομοθετική ρύθμιση η οποία εξαρτά την εγκατάσταση στο κράτος μέλος υποδοχής επιχείρησης άλλου κράτους μέλους από τη χορήγηση προηγούμενης άδειας και η οποία περιορίζει την άσκηση μη μισθωτής δραστηριότητας σε ορισμένες επιχειρήσεις που πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις από την τήρηση των οποίων εξαρτάται η χορήγηση της άδειας αυτής. Μια τέτοια νομοθετική ρύθμιση αποθαρρύνει και μάλιστα εμποδίζει επιχειρήσεις άλλων κρατών μελών να ασκήσουν τις δραστηριότητές τους στο κράτος μέλος υποδοχής μέσω σταθερής εγκαταστάσεως (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Hartlauer, προπαρατεθείσα, σκέψεις 34, 35 και 38).
- 24 Ο κανόνας περί αποκλεισμού των μη φαρμακοποιών συνιστά τέτοιο περιορισμό, καθόσον προβλέπει ότι μόνον πρόσωπα τα οποία έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού δύνανται να εκμεταλλεύονται φαρμακεία και στερεί από τους λοιπούς επιχειρηματίες τη δυνατότητα ασκήσεως της μη μισθωτής αυτής δραστηριότητας εντός του οικείου κράτους μέλους.

Επί της δικαιολογήσεως του περιορισμού στην ελευθερία εγκαταστάσεως

- 25 Οι περιορισμοί στην ελευθερία εγκαταστάσεως, οι οποίοι εφαρμόζονται χωρίς διακρίσεις λόγω ιθαγενείας, δύνανται να δικαιολογηθούν από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος υπό την προϋπόθεση ότι είναι ικανοί να διασφαλίσουν την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και δεν υπερβαίνουν το αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρο (βλ. απόφαση Hartlauer, προπαρατεθείσα, σκέψη 44).
- 26 Στις υποθέσεις της κύριας δίκης, διαπιστώνεται, καταρχάς, ότι η εθνική νομοθετική ρύθμιση εφαρμόζεται χωρίς διακρίσεις λόγω ιθαγένειας.
- 27 Δεύτερον, η προστασία της δημοσίας υγείας περιλαμβάνεται μεταξύ των επιτακτικών λόγων γενικού συμφέροντος οι οποίοι μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμούς στις ελευθερίες που κατοχυρώνει η Συνθήκη, όπως η ελευθερία εγκαταστάσεως (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Hartlauer, προπαρατεθείσα, σκέψη 46).
- 28 Συγκεκριμένα, οι περιορισμοί στις εν λόγω ελευθερίες δύνανται να δικαιολογηθούν από τον σκοπό που συνίσταται στην εγγύηση του ασφαλούς και με ποιοτικά εχέγγυα εφοδιασμού του πληθυσμού με φάρμακα (βλ., υπό την έννοια αυτή, προπαρατεθείσες αποφάσεις Deutscher Apothekerverband, σκέψη 106, και της 11ης Σεπτεμβρίου 2008, Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 47).
- 29 Τρίτον, πρέπει να εξεταστεί αν ο κανόνας περί αποκλεισμού των μη φαρμακοποιών είναι κατάλληλος να εγγυηθεί την επίτευξη αυτού του σκοπού.
- 30 Συναφώς, οσάκις υφίστανται αμφιβολίες ως προς τη συνδρομή ή τη σημασία των κινδύνων για την υγεία των ατόμων, πρέπει το κράτος μέλος να μπορεί να λαμβάνει μέτρα προστασίας χωρίς να οφείλει να αναμένει να αποδειχθεί πλήρως το υπαρκτό των

εν λόγω κινδύνων. Επιπλέον, το κράτος μέλος μπορεί να λαμβάνει μέτρα τα οποία περιορίζουν, στο μέτρο του δυνατού, κινδύνους για τη δημόσια υγεία (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 5ης Ιουνίου 2007, C-170/04, Rosengren κ.λπ., Συλλογή 2007, σ. I-4071, σκέψη 49), μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται, ειδικότερα, ενδεχόμενος κίνδυνος για τον ασφαλή και με ποιοτικά εχέγγυα εφοδιασμό του πληθυσμού με φάρμακα.

- 31 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να υπογραμμισθεί ο όλως ιδιάζων χαρακτήρας των φαρμάκων, δεδομένου ότι οι θεραπευτικές ιδιότητες αυτών τα διαφοροποιούν ουσιαστικά από τα λοιπά προϊόντα (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 21ης Μαρτίου 1991, C-369/88, Delattre, Συλλογή 1991, σ. I-1487, σκέψη 54).
- 32 Οι θεραπευτικές αυτές ιδιότητες έχουν ως αποτέλεσμα ότι, σε περίπτωση που τα φάρμακα λαμβάνονται χωρίς λόγο ή κατά τρόπο μη σύμφωνο με τις οδηγίες, ενδέχεται να προκαλέσουν σοβαρή βλάβη της υγείας, χωρίς ο ασθενής να είναι σε θέση να το αντιληφθεί κατά τη χορήγηση των φαρμάκων.
- 33 Επιπλέον, η υπερβολική λήψη φαρμάκων ή η λήψη φαρμάκων κατά τρόπο μη σύμφωνο με τις οδηγίες συνεπάγεται σπατάλη οικονομικών πόρων, η οποία είναι ακόμη πιο επίζημια αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο φαρμακευτικός τομέας συνεπάγεται σημαντικά έξοδα και πρέπει να ανταποκρίνεται σε αυξανόμενες ανάγκες, ενώ οι διαθέσιμοι για την υγειονομική περίθαλψη οικονομικοί πόροι είναι πεπερασμένοι, ασχέτως του τρόπου χρηματοδοτήσεως (βλ., κατ' αναλογία, όσον αφορά τις παροχές νοσοκομειακής περιθάλψεως, αποφάσεις της 13ης Μαΐου 2003, C-385/99, Müller-Fauré και van Riet, Συλλογή 2003, σ. I-4509, σκέψη 80, καθώς και Watts, προπαρατεθείσα, σκέψη 109). Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι μεταξύ των οικονομικών αυτών πόρων και των κερδών των δραστηριοποιούμενων στον φαρμακευτικό τομέα επιχειρήσεων υπάρχει άμεση σχέση, διότι το κόστος των χορηγούμενων φαρμάκων καλύπτεται, στα περισσότερα κράτη μέλη, από τους οικείους οργανισμούς ασφαλίσεως κατά των ασθενειών.
- 34 Ενόψει των κινδύνων αυτών για τη δημόσια υγεία και τη δημοσιονομική ισορροπία των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως, τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλλουν στα πρόσωπα στα οποία ανατίθεται η λιανική διανομή των φαρμάκων αυστηρές προϋποθέσεις όσον αφορά τον τρόπο διαθέσεώς τους στο εμπόριο και την επίτευξη

κερδών. Ειδικότερα, τα κράτη μέλη μπορούν, κατ' αρχήν, να αναθέτουν αποκλειστικά στους φαρμακοποιούς τη λιανική πώληση φαρμάκων, λόγω του ότι αυτοί πρέπει να παρέχουν ορισμένα εγγύα και λόγω του ότι πρέπει να είναι σε θέση να παρέχουν ορισμένες πληροφορίες στον καταναλωτή (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Delattre, προπαρατεθείσα, σκέψη 56).

35 Συναφώς, λαμβανομένης υπόψη της ελευθερίας που αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη να αποφασίζουν για τον βαθμό προστασίας της δημόσιας υγείας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα κράτη μέλη μπορούν να απαιτούν όπως η διανομή των φαρμάκων γίνεται από φαρμακοποιούς που απολαύουν πραγματικής επαγγελματικής ανεξαρτησίας. Τα κράτη μέλη μπορούν, επίσης, να λαμβάνουν μέτρα για την εξάλειψη ή τον περιορισμό του κινδύνου προσβολής της ανεξαρτησίας αυτής, στο μέτρο που μια τέτοια προσβολή θα μπορούσε να επηρεάσει το επίπεδο της ασφάλειας και της ποιότητας του εφοδιασμού του πληθυσμού με φάρμακα.

36 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να διακρίνονται τρεις κατηγορίες προσώπων που ενδέχεται να εκμεταλλεύονται φαρμακείο, ήτοι η κατηγορία των φυσικών προσώπων τα οποία έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού, η κατηγορία των προσώπων που δραστηριοποιούνται στον τομέα των φαρμακευτικών προϊόντων ως παρασκευαστές ή χονδρέμποροι και η κατηγορία των προσώπων τα οποία δεν έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού ούτε αναπτύσσουν κάποια δραστηριότητα στον εν λόγω τομέα.

37 Όσον αφορά τον φορέα εκμεταλλεύσεως ο οποίος έχει την ιδιότητα του φαρμακοποιού, δεν αμφισβητείται ότι, όπως και τα λοιπά πρόσωπα, αποσκοπεί στην επίτευξη κέρδους. Εντούτοις, ως επαγγελματίας φαρμακοποιός θεωρείται ότι εκμεταλλεύεται το φαρμακείο όχι μόνο με σκοπό την επίτευξη κέρδους, αλλά και υπό μια επαγγελματική προοπτική. Στο πλαίσιο αυτό, το ατομικό του συμφέρον για την επίτευξη κέρδους μετριάζεται από την κατάρτιση και την επαγγελματική εμπειρία του, καθώς και από την ευθύνη που υπέχει, δεδομένου ότι ενδεχόμενη παράβαση των νομικών κανόνων ή των κανόνων δεοντολογίας θέτει σε κίνδυνο όχι μόνον την αξία της επενδύσεώς του, αλλά και την ίδια την επαγγελματική του υπόσταση.

38 Σε αντίθεση προς τους φαρμακοποιούς, οι μη φαρμακοποιοί δεν έχουν, εξ ορισμού, κατάρτιση, εμπειρία και ευθύνη αντίστοιχη με εκείνη των φαρμακοποιών. Υπό τις

περιστάσεις αυτές, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι οι μη φαρμακοποιοί δεν παρέχουν τα ίδια εχέγγυα με τους φαρμακοποιούς.

39 Κατά συνέπεια, τα κράτη μέλη, στο πλαίσιο του περιθωρίου εκτιμήσεως που διαθέτουν και το οποίο αναφέρθηκε στη σκέψη 19 της παρούσας αποφάσεως, μπορούν να θεωρήσουν ότι η εκμετάλλευση φαρμακείων από μη φαρμακοποιούς, σε αντίθεση προς την εκμετάλλευση φαρμακείων από φαρμακοποιούς, ενδέχεται να αντιπροσωπεύει έναν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία και ειδικότερα για την ασφάλεια και την ποιότητα της λιανικής διανομής των φαρμάκων, δεδομένου ότι η επίτευξη κέρδους στο πλαίσιο αυτής της εκμεταλλεύσεως δεν αντισταθμίζεται από στοιχεία όπως εκείνα που αναφέρθηκαν στη σκέψη 37 της παρούσας αποφάσεως και τα οποία χαρακτηρίζουν τη δραστηριότητα των φαρμακοποιών (βλ., κατ' αναλογία, όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, απόφαση της 17ης Ιουνίου 1997, C-70/95, Sodemare κ.λπ., Συλλογή 1997, σ. I-3395, σκέψη 32).

40 Επομένως, ένα κράτος μέλος μπορεί θεμιτώς να εκτιμήσει, στο πλαίσιο του περιθωρίου εκτίμησης που διαθέτει, αν στην περίπτωση των παρασκευαστών και των χονδρέμπορων φαρμάκων συντρέχει τέτοιος κίνδυνος, λόγω του ότι αυτοί θα μπορούσαν να πλήξουν την ανεξαρτησία των μισθωτών φαρμακοποιών παρακινώντας τους να διαθέτουν τα φάρμακα τα οποία αυτοί παρασκευάζουν ή εμπορεύονται. Ομοίως, ένα κράτος μέλος μπορεί να εκτιμήσει αν τα πρόσωπα που εκμεταλλεύονται φαρμακείο και τα οποία δεν έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού ενδέχεται να πλήξουν την ανεξαρτησία των μισθωτών φαρμακοποιών παρακινώντας τους να διαθέτουν φάρμακα τα οποία δεν τους συμφέρει πλέον να διατηρούν στις αποθήκες τους ή αν τα πρόσωπα αυτά ενδέχεται να προβούν σε μειώσεις των δαπανών λειτουργίας οι οποίες είναι ικανές να επηρεάσουν τον τρόπο λιανικής διανομής των φαρμάκων.

41 Με τις παρατηρήσεις που κατέθεσαν ενώπιον του Δικαστηρίου, η DocMorris καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων υποστήριξαν ότι, στις υποθέσεις της κύριας δίκης, ο κανόνας περί αποκλεισμού των μη φαρμακοποιών δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από το γενικό συμφέρον, διότι ο τρόπος με τον οποίο επιδιώκεται η επίτευξη του σκοπού αυτού στερείται συνοχής.

- 42 Συναφώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι εθνική νομοθετική ρύθμιση είναι κατάλληλη να διασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού μόνον αν σκοπεί πράγματι στην επίτευξή του με συνοχή και συστηματικότητα (βλ. αποφάσεις της 6ης Μαρτίου 2007, C-338/04, C-359/04, και C-360/04, Placanica κ.λπ., Συλλογή 2007, σ. I-1891, σκέψεις 53 και 58, της 17ης Ιουλίου 2008, C-500/06, Corporación Dermoeestética, Συλλογή 2008, σ. I-5785, σκέψεις 39 και 40, καθώς και Hartlauer, προπαρατεθείσα, σκέψη 55).
- 43 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να υπομνησθεί ότι η εθνική νομοθετική ρύθμιση δεν απαγορεύει κατά τρόπο απόλυτο την εκμετάλλευση φαρμακείου από μη φαρμακοποιούς.
- 44 Καταρχάς, το άρθρο 13, παράγραφος 1, του ΑροG προβλέπει, κατ' εξαίρεση, ότι οι κληρονόμοι φαρμακοποιού, οι οποίοι δεν έχουν οι ίδιοι την ιδιότητα του φαρμακοποιού, μπορούν να εκμεταλλευθούν το φαρμακείο που κληρονόμησαν, για διάστημα δώδεκα μηνών κατ' ανώτατο όριο.
- 45 Πάντως, η εξαίρεση αυτή δικαιολογείται υπό το πρίσμα της προστασίας των νομίμων κληρονομικών δικαιωμάτων και συμφερόντων των μελών της οικογένειας του αποβιώσαντος φαρμακοποιού. Συναφώς, διαπιστώνεται ότι τα κράτη μέλη μπορούν να θεωρήσουν ότι τα συμφέροντα των κληρονόμων του φαρμακοποιού δεν είναι ικανά να αναιρέσουν τις απαιτήσεις και εγγυήσεις που απορρέουν από τις αντίστοιχες έννομες τάξεις τους και προς τις οποίες οι έχοντες την ιδιότητα του φαρμακοποιού φορείς εκμεταλλεύσεως πρέπει να συμμορφώνονται. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει ιδίως να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η εκμετάλλευση του φαρμακείου που αποτελεί το αντικείμενο της κληρονομίας πρέπει να γίνεται, καθ' όλη τη μεταβατική περίοδο, υπό την ευθύνη πτυχιούχου φαρμακοποιού. Επομένως, στο συγκεκριμένο αυτό πλαίσιο, οι κληρονόμοι δεν είναι δυνατόν να εξομοιωθούν με άλλους φορείς εκμεταλλεύσεως μη έχοντες την ιδιότητα του φαρμακοποιού.
- 46 Επιπροσθέτως, πρέπει να υπομνησθεί ότι η εν λόγω εξαίρεση έχει προσωρινή μόνον ισχύ, δεδομένου ότι οι κληρονόμοι οφείλουν να μεταβιβάσουν τα δικαιώματα εκμεταλλεύσεως του φαρμακείου σε φαρμακοποιό εντός προθεσμίας δώδεκα μηνών.

- 47 Επομένως, η εξαίρεση αυτή σκοπεί να παράσχει στους κληρονόμους τη δυνατότητα να μεταβιβάσουν το φαρμακείο σε φαρμακοποιό εντός εύλογης προθεσμίας και, ως εκ τούτου, μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν συνεπάγεται κίνδυνο για την ασφάλεια και την ποιότητα του εφοδιασμού του πληθυσμού με φάρμακα.
- 48 Εν συνεχεία, ένας τέτοιος κίνδυνος δεν μπορεί, επίσης, να προκύψει από το γεγονός ότι τα νοσοκομεία μπορούν να εκμεταλλεύονται εσωτερικά φαρμακεία. Συγκεκριμένα, τα εσωτερικά αυτά φαρμακεία σκοπούν στην προμήθεια με φάρμακα των ιδρυμάτων εντός των οποίων λειτουργούν και όχι στον εφοδιασμό με φάρμακα προσώπων ξένων προς τα νοσοκομεία αυτά. Στο πλαίσιο αυτό, τα νοσοκομεία που εκμεταλλεύονται τέτοια φαρμακεία δεν μπορούν, καταρχήν, να επηρεάσουν το γενικό επίπεδο ασφάλειας και ποιότητας του εφοδιασμού με φάρμακα του συνόλου του πληθυσμού. Επιπλέον, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι τα νοσοκομειακά αυτά ιδρύματα παρέχουν ιατρική περίθαλψη, από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι θα είχαν συμφέρον να αποκομίσουν κέρδη σε βάρος των ασθενών στους οποίους πρόκειται να χορηγηθούν τα φάρμακα που προμηθεύονται από τα λειτουργούντα εντός αυτών φαρμακεία.
- 49 Τέλος, μολονότι η εν λόγω νομοθετική ρύθμιση παρέχει τη δυνατότητα στους φαρμακοποιούς να εκμεταλλεύονται μέχρι τρία υποκαταστήματα φαρμακείου, εντούτοις η δυνατότητα αυτή εξαρτάται από διάφορες προϋποθέσεις οι οποίες σκοπούν στη διασφάλιση των σχετικών με τη δημόσια υγεία σκοπών. Καταρχάς, η εκμετάλλευση των υποκαταστημάτων πραγματοποιείται υπό την ευθύνη του οικείου φαρμακοποιού, ο οποίος καθορίζει, συνεπώς, τη γενική εμπορική πολιτική τους. Η εκμετάλλευση των εν λόγω υποκαταστημάτων θεωρείται, έτσι, ότι πραγματοποιείται και υπό μια επαγγελματική προοπτική, καθόσον το ατομικό συμφέρον για την επίτευξη κέρδους μετριάζεται στον ίδιο βαθμό που μετριάζεται και στην περίπτωση της εκμεταλλεύσεως φαρμακείων τα οποία δεν λειτουργούν με τη μορφή υποκαταστήματος. Εν συνεχεία, τα υποκαταστήματα αυτά πρέπει να βρίσκονται εντός καθορισμένης γεωγραφικής περιοχής ώστε να εξασφαλίζεται η επαρκής παρουσία σε αυτά του έχοντος την εκμετάλλευση φαρμακοποιού και η εκ μέρους του αποτελεσματική εποπτεία. Τέλος, για κάθε υποκατάστημα, ο έχων την εκμετάλλευση φαρμακοποιός υποχρεούται να ορίζει έναν υπεύθυνο φαρμακοποιό ο οποίος οφείλει να μεριμνά για την τήρηση των νομίμων υποχρεώσεων και για το ότι ο τρόπος διεύθυνσης του οικείου υποκαταστήματος είναι σύμφωνος προς την καθορισθείσα από τον έχοντα την εκμετάλλευση φαρμακοποιό γενική εμπορική πολιτική.
- 50 Καθόσον η εκμετάλλευση των εν λόγω υποκαταστημάτων εξαρτάται από τις ως άνω προϋποθέσεις, η επίδικη στην κύρια δίκη νομοθετική ρύθμιση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι στερείται συνοχής.

- 51 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η επίδικη στην κύρια δίκη νομοθετική ρύθμιση είναι κατάλληλη για την επίτευξη του σκοπού που συνίσταται στην εγγύηση του ασφαλούς και με ποιοτικά εχέγγυα εφοδιασμού του πληθυσμού με φάρμακα και, κατ' ακολουθία, της προστασίας της δημόσιας υγείας.
- 52 Τέταρτον, πρέπει να εξεταστεί μήπως ο περιορισμός στην ελευθερία εγκαταστάσεως υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού μέτρο, ήτοι μήπως υφίστανται μέτρα λιγότερο περιοριστικά της ελευθερίας που κατοχυρώνει το άρθρο 43 ΕΚ, τα οποία θα καθιστούσαν δυνατή την επίτευξη του ως άνω σκοπού κατά τρόπο εξίσου αποτελεσματικό.
- 53 Συναφώς, η DocMorris και η Επιτροπή υποστήριξαν ενώπιον του Δικαστηρίου ότι ο εν λόγω σκοπός θα μπορούσε να επιτευχθεί εξίσου αποτελεσματικά με λιγότερο περιοριστικά μέτρα, όπως η υποχρεωτική παρουσία φαρμακοποιού στο φαρμακείο, η υποχρέωση συνάψεως συμβάσεως ασφαλίσεως ή ένα σύστημα κατάλληλων ελέγχων και αποτελεσματικών κυρώσεων.
- 54 Εντούτοις, ενόψει του περιθωρίου εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη και το οποίο αναφέρθηκε στη σκέψη 19 της παρούσας αποφάσεως, ένα κράτος μέλος μπορεί να κρίνει ότι υφίσταται κίνδυνος παραβάσεως, στην πράξη, των νομοθετικών διατάξεων που σκοπούν στη διασφάλιση της επαγγελματικής ανεξαρτησίας των φαρμακοποιών, δεδομένου ότι το συμφέρον των μη φαρμακοποιών για την επίτευξη κέρδους δεν μετριάζεται κατά τρόπο ανάλογο προς το συμφέρον των ανεξάρτητων φαρμακοποιών και δεδομένου ότι η εξάρτηση των φαρμακοποιών, ως μισθωτών, από τον έχοντα την εκμετάλλευση του φαρμακείου θα περιόριζε τη δυνατότητά τους να αντιταχθούν στις οδηγίες του έχοντος την εκμετάλλευση.
- 55 Πάντως, η Επιτροπή, πέραν των γενικών παρατηρήσεων, δεν προσκόμισε κανένα στοιχείο από το οποίο να αποδεικνύεται ποιο συγκεκριμένο σύστημα θα μπορούσε να εγγυηθεί —με την ίδια αποτελεσματικότητα, όπως ο προληπτικός κανόνας περί αποκλεισμού των μη φαρμακοποιών— ότι οι εν λόγω νομοθετικές διατάξεις δεν θα παραβιασθούν στην πράξη, παρά τις επισημάνσεις που εκτίθενται στην προηγούμενη σκέψη της παρούσας αποφάσεως.

- 56 Επιπλέον, αντίθετα προς τους ισχυρισμούς της DocMorris και της Επιτροπής, οι κίνδυνοι για την ανεξαρτησία του επαγγέλματος του φαρμακοποιού δεν μπορούν, επίσης, να αποκλεισθούν κατά τρόπο εξίσου αποτελεσματικό με την επιβολή υποχρεώσεως συνάψεως συμβάσεως ασφάλισεως, όπως συμβάσεως ασφάλισεως της αστικής ευθύνης από πταίσμα τρίτου. Συγκεκριμένα, μολονότι το μέτρο αυτό παρέχει τη δυνατότητα στον ασθενή να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας την οποία ενδεχομένως υπέστη, εντούτοις, η δυνατότητα αυτή παρέχεται εκ των υστέρων και είναι λιγότερη αποτελεσματική από τον ανωτέρω κανόνα, υπό την έννοια ότι ουδόλως εμποδίζει τον οικείο φορέα εκμεταλλεύσεως να ασκεί επιρροή επί των μισθωτών φαρμακοποιών.
- 57 Υπό τις περιστάσεις αυτές, δεν αποδείχθηκε ότι κάποιο άλλο μέτρο λιγότερο περιοριστικό της ελευθερίας την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 43 ΕΚ, πλην του κανόνα περί αποκλεισμού των μη φαρμακοποιών, είναι ικανό να διασφαλίσει κατά τρόπο εξίσου αποτελεσματικό το επίπεδο ασφάλειας και ποιότητας του εφοδιασμού του πληθυσμού με φάρμακα το οποίο απορρέει από την εφαρμογή του ως άνω κανόνα.
- 58 Κατά συνέπεια, η επίδικη στην κύρια δίκη εθνική νομοθετική ρύθμιση είναι κατάλληλη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρο. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι περιορισμοί που απορρέουν από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση μπορούν να δικαιολογηθούν από τον σκοπό αυτό.
- 59 Το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται από την απόφαση της 21ης Απριλίου 2005, C-140/03, Επιτροπή κατά Ελλάδας (Συλλογή 2005, σ. I-3177), την οποία επικαλούνται το Saarland, το Ministerium, η DocMorris και η Επιτροπή και με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Ελληνική Δημοκρατία, θεσπίζοντας και διατηρώντας σε ισχύ εθνικές διατάξεις οι οποίες εξαρτούν τη δυνατότητα ενός νομικού προσώπου να ιδρύει καταστήματα οπτικών ειδών από την προϋπόθεση, ειδικότερα, η άδεια ιδρύσεως και εκμεταλλεύσεως του καταστήματος αυτού να έχει χορηγηθεί στο όνομα ενός αναγνωρισμένου οπτικού/φυσικού προσώπου και το άτομο που κατέχει την άδεια εκμεταλλεύσεως του καταστήματος να συμμετέχει με ποσοστό τουλάχιστον 50 % στο εταιρικό κεφάλαιο, καθώς και στα κέρδη και τις ζημίες της εταιρίας, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ.

60 Στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, λαμβανομένου υπόψη του όλως ιδιάζοντος χαρακτήρα των φαρμάκων καθώς και της σχετικής αγοράς, οι διαπιστώσεις του Δικαστηρίου στην προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Ελλάδα δεν μπορούν να μεταφερθούν στον τομέα της λιανικής διανομής φαρμάκων. Συγκεκριμένα, σε αντίθεση προς τα οπτικά είδη, τα φάρμακα που χορηγούνται ή λαμβάνονται για θεραπευτικούς σκοπούς μπορούν, παρ' όλα αυτά, να αποδειχθούν ιδιαίτερα επιβλαβή για την υγεία, σε περίπτωση που λαμβάνονται χωρίς λόγο ή κατά τρόπο μη σύμφωνο με τις οδηγίες, χωρίς μάλιστα ο καταναλωτής να είναι σε θέση να το αντιληφθεί κατά τη χορήγηση των φαρμάκων. Επιπροσθέτως, πωλήσεις φαρμάκων μη δικαιολογούμενες ιατρικώς συνεπάγονται σπατάλη δημόσιων οικονομικών πόρων η οποία δεν συγκρίνεται με τη σπατάλη που απορρέει από τις αδικαιολόγητες πωλήσεις οπτικών ειδών.

61 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ δεν απαγορεύουν εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως η επίδικη στην κύρια δίκη, μη επιτρέπουσα σε πρόσωπα τα οποία δεν έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται φαρμακείο.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

62 Κατόπιν της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα.

Επί των δικαστικών εξόδων

63 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ δεν απαγορεύουν εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως η επίδικη στην κύρια δίκη, μη επιτρέπущα σε πρόσωπα τα οποία δεν έχουν την ιδιότητα του φαρμακοποιού να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται φαρμακείο.

(υπογραφές)